

УДК 398.81(477.83-2):[94:329.17(477)"19"]
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2019.05.1191>

ПІСНІ-ХРОНІКИ ПЕРІОДУ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ ХХ СТ.: ТЕМИ, МОТИВИ, ОБРАЗИ (НА МАТЕРІАЛАХ, ЗІБРАНИХ У СТРИЙСЬКОМУ РАЙОНІ)

Галина КРАВЦОВА

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3774-1481>

кандидат філологічних наук,
молодша наукова співробітниця,
Інститут народознавства НАН України,
відділу фольклористики,
проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна
e-mail: galynamagas@gmail.com

Пісні-хроніки — оригінальна форма увічнення стійкості, патріотизму та героїзму учасників національно-визвольних змагань. У них зафіксовано приклади локальних проявів боротьби, засвідчено роль особистості. Співанки-хроніки національно-визвольних змагань середини ХХ ст. Стрийщини ще не виступали об'єктом наукового вивчення. Тому їх фольклористичне дослідження є на сьогодні *актуальним*. У запропонованій розвідці автор ставить перед собою мету з'ясувати своєрідність відтворення історичних реалій в піснях-хроніках періоду ОУН і УПА, записаних на теренах Стрийського району; виявити локальну специфіку їх поетичної системи. У статті розроблено питання поєднання у таких творах двох площин: фактів та фольклорного обрамлення. Об'єктом дослідження є тексти відповідних пісень-хронік, предметом — їх поетика. Основну увагу звернено на мотиви. Зазначено, що текстам притаманна певна схематичність, сталий набір сюжетотворчих елементів, який може розширюватися додатковими мотивними одиницями. Розвідка розкриває також особливості образно-персонажного складу місцевих пісень. Образи класифіковані на три ключові категорії, що є найбільш характерними для народнопісенного пласти цього циклу: героїки, зрадництва, ворогів. Репрезентантам останніх властиві різко негативні конотації, натомість першої, героїки — ідеалізуються. *Основою роботи* є польові матеріали автора.

Ключові слова: пісні-хроніки, поетика, мотив, образ, локальна специфіка.

Galina KRAVTSOVA

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3774-1481>

Candidate of Philology

Junior research folklore department

of the Institute of Ethnology of the National Academy
of Sciences of Ukraine,

15, Svobody ave., 79000, Lviv, Ukraine.

e-mail: galynamagas@gmail.com

SONGS-CHRONICLES OF THE PERIOD OF NATIONAL LIBERATION COMPETITIONS OF THE XX CENTURY: THEMES, MOTIVES, IMAGES (IN MATERIALS COLLECTED IN THE STRIYSKY DISTRICT)

The national liberation struggle of the mid XX century left a significant mark in oral folk art. In particular, a large number of songs have appeared that cover the events of that time. The Stryshchyna population took an active part in the rebel movement, so you can still record the corresponding folklore here. These are mainly examples of the innovation layer that tell about the clashes of the Ukrainian underground rebels in the Striysky district, as well as poetic news about the members of the OUN, such as Vasil Bilas, Dmitro Danylyshyn, Volodymyr Tymchii-Lopatynsky, who are in the active repertoire carriers of the local folk tradition.

The article considers the peculiarity of the reproduction of reality in chronicles of the OUN and UPA period, recorded in the Striysky district. Investigated the way of displaying and combining two planes in such songs: historical realities and folklore framing. The poetics of stories is analyzed, the main attention is focused on prayers. Stressed that the texts are characterized by a peculiar schema, a constant set of motives, («the traitor leads the enemies to the rebels»; «rebels engage in battle, try to escape, shout out nationalistic mottoes»; «NKVD kill rebels / rebels commit suicide»), which can be expanded by additional plot units. Exploring also reveals the features of the figurative-character composition of local songs. They are divided into three key categories, which are most characteristic for the layer of folk songs of this cycle. Representatives of the latter are characterized by a sharply negative imposition of meaning, while the rebels that belong to the former are idealized. Songs-chronicles is an original form of perpetuating stamina, patriotism and heroism of participants in national liberation competitions. They describe examples of local manifestations of the struggle, evidencing the role of specific individuals. Despite the coverage of cases of local significance in such songs, they still retain the totality of poetic methods characteristic of rebel songs.

Keywords: songs-chronicles, poetics, motive, local specificity.

Вступ. Національно-визвольні змагання ХХ ст. на українських теренах зумовили появу значної кількості фольклорних новотворів, зокрема й у системі народної пісенності. Особливе збагачення уснопоетичного фонду відбулось у період боротьби ОУН та УПА у місцевостях, які були осередками повстанського руху. Варто зазначити, що на початку ХХ ст. саме «Стрий і Стрийський повіт мали заслужену славу української народної фортеці в Галичині, що вирізнялася високою національною свідомістю свого українського населення та прикладною його організованістю в усіх ділянках народного життя» [1, с. 136]. Напередодні Першої світової війни в кожному селі була низка організацій і товариств. Особливу роль відіграла «Просвіта», а також «Сокіл» та «Пласт», що займалися головно військовим вишколом молоді. У серпні 1914 р. у Стрию перебували сотні УСС (понад десять тисяч добровольців і 1-й курінь Легіону УСС Д. Вітовського). 3 вересня того ж року отець Остап Нижанківський провів військову присягу для усусусів. Необхідно згадати й про Окрему Стрийську пластунську сотню, про яку говорять як про першопочаток підпільної збройної організації, що в майбутньому перетворилась в Українську Військову Організацію [1, с. 159—160]. Такі міркування є слушними, оскільки згодом майже всі військові пластуни були членами УВО, ОУН, а зрештою і УПА. Такі історичні обставини, безперечно, мали великий вплив на культуру краю, зокрема на фольклорну традицію. Боротьба Української Повстанської Армії, лави якої поповнили тисячі молодих людей зі Стрийського району, наклала колосальний відбиток на склад уснопоетичної спадщини терену.

Актуальність статті полягає в тому, що місцевий інноваційний пісенний пласт, а саме — пісні-хроніки про підпільників, досі не виступав об'єктом ґрунтовного фольклористичного дослідження. На часі його представлення в контексті загальноукраїнської традиції, аналіз художнього висвітлення історичних ретроспекцій у текстах, характеристика образів та мотивів, простеження особливостей побутування. Актуальним також є питання опрацювання пісень-новотворів не просто як окремих фольклорних зразків, а як народнопоетичних явищ, що засвідчують тяглість пісенної традиції. Відтак, назріла необхідність всебічного аналізу вказаних зразків усної народної творчості Стрийщини.

Мета статті полягає у дослідженні народнопісенних жанрів Стрийщини — пісень-хронік про рух опору середини ХХ ст., як складової частини загальноукраїнської фольклорної традиції, що позначена регіональною специфікою та характеризується певною своєрідністю побутування. *Об'єктом* роботи є співанки-хроніки у записах автора, *предметом* — їх поетика (тематика, мотиви, образи), місце у вербальній культурі.

При написанні статті автор опиралася на теоретико-методологічні напрацювання таких вчених, як Г. Дем'ян, В. Сокіл, Є. Луньо, О. Кузьменко, О. Чікало та ін. Основною джерельною базою стали пісні-хроніки, які записала автор розвідки, та Г. Дем'ян.

Основна частина. Пісні повстанського циклу Стрийщини утворюють поліжанровий комплекс українських національно-патріотичних пісень, до якого входять як питомо народні зразки, так і твори літературного походження (здебільшого або базовані на фольклоризмі, або фольклоризовані, що єднає їх з уснопоетичною словесністю). Багато з них перейняті від Українських січових стрільців, часто перероблені, переорієнтовані на реалії періоду ОУН і УПА, збагачені новими мотивами й образами. Записи фольклору, які авторка здійснила на Стрийщині, засвідчують, що національно-патріотичні пісні періоду ОУН і УПА становлять ліву частку сучасного місцевого блоку необрядової пісенності. Більше того, спостерігається виокремлення, «вивищення» носіями фольклору уснопоетичних творів повстанської тематики серед жанрового різноманіття як пріоритетних. Це зумовлено, ймовірно, великим відсотком учасників національно-визвольного руху 1940—1960 рр. поміж місцевих жителів і потужним впливом героїчного змагу на свідомість населення. Як слушно зауважував Г. Дем'ян, «діяльність ОУН та УПА на Стрийщині в 1940—1960 роках досягла найвищого і наймасовішого піднесення національно-визвольної боротьби за всю історію цієї славної частини України. Такого піднесення, такої масовості і героїзму в боротьбі за державну самостійність Стрийщина раніше не знала, хоча її автохтонне населення ніколи не стояло осторонь національно-визвольних рухів на Україні» [2, с. 115]. Вірогідно, активне побутування повстанських пісень пов'язане також із прагненням зберегти та передати нащадкам «правдиву історію»,

зафіксовану в усній словесності, а ще — наявністю у творах ідеї значущості української державності, яка має величезний виховний потенціал.

Принагідно зауважимо, що повстанська пісенність Стрийського району здебільшого не відрізняється від комплексу національно-патріотичних творів з інших регіонів. Образи та мотиви, характерні для військово-повстанських пісень, які автор статті зафіксувала на Стрийщині, наявні, зокрема, у варіантах із Сколівщини, Яворівщини, Звенигородщини. В свою чергу пісні-хроніки про підпільників та виселенські пісні відзначаються локальними особливостями. Унікальність цих зразків полягає у детальному описі подій, що розгорталися саме на теренах Стрийщини, відбувалися з її жителями: героїчна боротьба та загибель упівців й оунівців від рук НКВС, депортації населення до Сибіру.

Як справедливо вказував Ф. Колесса, «пісенні новотвори стоять іще на перших щаблях вигладжування вислову й шліфування поетичного стилю; в парі із надто реалістичним, так сказати б, прозаїчним зображенням ідей буденна, прозова, непоетична мова небагата на образний вислів» [3, с. 52]. Саме такий реалізм притаманний пісням-хронікам Стрийщини, мотиви яких відображають події, що відбулися де-факто. Найпопулярнішим твором цього циклу на теренах Стрийського району, ймовірно, є пісня «Там на Слобідці, в крайній хаті» (вдалося записати шість її варіантів). У ній йдеться про повстанців Бея та Веселого, яких в 1946 р. вбили спецгрупи НКВС. Перший — Жужевич Василь (1921—1946 рр.) з 1941 р. — член ОУН, з 1943 р. — сотник УПА. Провів багато переможних боїв, був «жертвним і винахідливим командиром. Під час великих енкаведистських облав переодягався в офіцерську енкаведистську форму і винищував ненависних катів-енкаведистів. Впав у бою з енкаведистами на теренах села Слобідка» [4, с. 26]. Другий — Перевізник Василь (1924—1946 рр.), вступив в ОУН та УПА в 1944 р. [4, с. 340].

Поетична розповідь про героїчну смерть командира сотні та його побратима вкладається у типову схему мотивів пісень-хронік періоду національно-визвольних змагань ХХ ст.: «зрадник приводить ворогів до повстанців»; «повстанці відстрілюються, намагаються врятуватися, викрикують націоналістичні гасла»; «енкаведисти вбивають повстан-

ців / повстанці вчиняють самогубство»: «Господар цей тримав наймита, що йому в праці помагав, а той проклятий наймитюга, він скоро в Стрий він поспішав», «І не минуло пів години, як хлопці спали твердим сном, а той проклятий наймитюга прийшов під хату з барахлом»; «Хлопці зі сну ся пробудили, стали гранатами кидать, та хата була вже обложена, нікуди було утікати», «Веселий взяв зарядку в руки і по комуні став стрілять, комуна стала відступати, а він на поле відступав»; «Убивши двох, третього ранив і в ту пору сам упав»¹. Варто зауважити, що у варіанті, який подав Г. Дем'ян у розвідці «Двадцять п'ять повстанських пісень», по-іншому зображено бій: «Веселий взяв пістолет в руки і хтів через вікно скакати, він хтів через вікно скакати і неживий на землю впав», «А Бей узяв зарядку в руки і по комуні став стрілять», «Він двох убив, третього ранив і по-геройськи сам упав» [5, с. 23]. Таким чином, у цьому зразку вбивство ворогів приписується не Веселому, а Бею. Подібні розбіжності демонструють, що співанки-хроніки, не зважаючи на відображення у них реальних подій, все ж не варто вважати «історичними документами».

До слова, у варіанті з с. Слобідка в останньому куплеті наявний мотив прощання із загиблим сотником УПА:

*Прощай же, Бєю, рідний батьку,
Прощай, наш друже дорогий.
Твої слова нам незабутні,
А твій наказ для нас святий!*²

Невипадковим є вжитий разом із ним мотив обіцянки пам'ятати слова ватажка, виконати «наказ святий», адже це було одним із домінант підпільної боротьби — вірність принципам національно-визвольного руху та військова дисциплінованість. У повстанських піснях часто звучать подібні експресивні формули: «ми готові на приказ»; «на приказ його станемо як слід»; «для нас закон найвищий — то приказ»; «бо Бандера видав наказ, не можемо зломити»). Вони виступають маркером філософії героїчного. До беззаперечної відданості Україні воїнів

¹ Зап. Кравцова Г. 12 вересня 2009 р. в с. Колодниця Стрийського р-ну від Мельник Ярослави Іванівни 1928 р. н., Король Наталії Михайлівни 1922 р. н., Сурмик Катерини Василівни 1931 р. н., Король Оксани Іванівни 1963 р. н.

² Зап. Кравцова Г. 17 вересня 2009 р. в с. Слобідка Стрийського р-ну від Брегін Юлії Василівни 1930 р. н.

УПА спонукала висока ідейність, що була однією із ключових прикмет світогляду упівця, основною складовою війни з окупаційними режимами загалом. Ґрунтуючись на національній самосвідомості, вона визначала високорозвинене загострене почування особистої й національної честі, гідності, жертовності, непохитності, волі до спротиву і навіть готовності прийняти смерть [6, с. 151].

Варіант пісні у записі Г. Дем'яна розпочинається сюжетотворчим елементом прощання з родиною («В неділю рано в Бережниці, там Бей з родиною сь прощав»), а з с. Колодниця містить заключне доповнення — своєрідний мотив прощання-побажання, де закодоване традиційне зображення смерті як сну: «Ой спіть ви, хлопці, спіть спокійно. Ой спіть ви, хлопці, твердим сном. Нехай вам сниться Вкраїна-ненька, зігріта сонячним теплом»³. Характерно, що сновидіння повстанців — про омріяну вільну Батьківщину.

У традиційну поетичну схему пісень-хронік про підпільників укладаються й мотиви пісні «Там у Стрілкові край дороги», де йдеться про загибель у кривці п'яти повстанців:

*Там у Стрілкові край дороги,
Там, де три рожі розувіли,
Там п'ять повстанців України
Життя за волю віддали.*

*Було їх п'ять у тій кривці,
Мали гранати, патрони.
Вони не знали, що їх друзі
Зрадять червоні сатани.*

*Кати кривку обступили,
Кричать «Бандери руки ввєрх!».
Хтось крикнув «Слава Україні!
Ми не здамося, краще вмрем»⁴.*

Цікавим є поданий далі в тексті пісні деталізований опис дій зрадника: «Який ти зрадник України, що ту кривку показав, ти перший ліз у ту кривку, мертвих друзів повитягав». За свідченнями мешканців села саме так і розгорталася подія — сексота змусили першим опуститися в схованку та витягува-

ти загиблих. Знаковим є те, що у творі його звинувачують не лише у зраді друзів, а й України. Б. Яворів у книзі про с. Стрілків подає відомості про трьох повстанців, яких зрадив односельчанин: «у березні 1950 р. знайшовся зрадник, який видав кривку, розташовану в лісі між селами Стрілків і Підгірці, біля ставів. Зрадник привів до кривки чекістів, подавши їм старий пароль. Це було увечері. Повстанці саме готували собі вечерю. «Гарбой» ліпив вареники, «Бойко» чистив автомат, а «Мирон» стояв на варті» [7, с. 70]. У цій же праці подано варіант пісні, де йдеться не про п'ять, а про трьох повстанців: «Там у лузі при дорозі, там три рожі зацвіли, там три друзі по-геройськи життя за волю й славу віддали» [7, с. 95].

Подібна співанка-хроніка «Ой там у лісі біля річки» з Олексич хоч береже пам'ять про 12 місцевих «хлопців з лісу», фактично, теж є варіантом наведеної пісні:

*Було дванадцять їх в кривці,
Мали гранати при собі.
Вони не знали, що друг зрадив
Катам червоної Москви.*

*Кати кривку обступили,
Кричать: «Бандери, руки ввєрх».
Хтось крикнув: «Слава Україні!
Ми не здамося, краще смерть»⁵.*

Як відомо, біля с. Олексичі у кінці лютого 1946 р. «велика група облавців оточила кривку, яка знаходилася біля річки Бережниці і взялася за її розкопування. Розкопавши до дощок, облавці закидали кривку гранатами, а відтак кричали: «Бандьори, здавайтесь!». Пролунали вибухи гранат і постріли в ямі, все затихло» [8]. У кривці загинуло дев'ятеро підпільників (серед них двоє жінок), ще двох непритомних, але живих витягли (один із них помер по дорозі до Стрия). Через декілька днів односельчани поховали загиблих у тій же кривці й висипали могилу. Як видно, пісня, як і розглянуті попередньо, укладається в типову сюжетну схему — містить мотиви про зрадництво, збройну сутичку, смерть повстанців. Варіанти відрізняються кількістю оспіваних партизанів, що, ймовірно, свідчить про послуговування не лише однією схемою, а й однією піснею (з не-

³ Зап. Кравцова Г. 12 вересня 2009 р. в с. Колодниця від Мельник Ярослави Іванівни 1928 р. н., Король Наталії Михайлівни 1922 р. н., Сурмик Катерини Василівни 1931 р. н., Король Оксани Іванівни 1963 р. н.

⁴ Зап. Кравцова Г. 16 серпня 2010 р. в с. Стрілків від Притули Анни Степанівни 1936 р. н.

⁵ Зап. Кравцова Г. 15 квітня 2010 р. в с. Нежухів Стрийського р-ну від Малевич Ірини Михайлівни 1953 р. н. та Дикун Анни Петрівни 1949 р. н.

значними змінами) для фольклорного відображення різних фактів.

Своєрідна мотивна інверсія наявна у пісні «Як в віторок на Уговні сталась хуртовина». Структура цього твору має відмінність — спочатку подано художню розповідь про те, як ворожа навала, «мов та хмара, хату обступала», а згадка про зрадника включена в сюжет наприкінці твору: «У неділю ранесенько, ще сонце не сходить, а проклятий оцей зрадник босяків приводить» [2, с. 135]. Варто відзначити, що вказана пісня досить точно відтворює події, що сталися в с. Угольна Стрийського району — обласу МГБ на село, бій з ворогами провідника ОУН на Стрийщині Івана Шукатки-Сомка, вбивство директора школи Скорика і його малолітнього сина, у котрих переховувалися заступник провідника Дмитро Цмоць-Улас та його охоронець Стефко, самогубство повстанців [2, с. 135].

Деякі поетичні ознаки подібних типізованих співанок-хронік мають місцеві повстанські пісні «Там у полі при дорозі кирниця стояла» та «Ой там на Корчунку сухий дуб стоїть», але структурно вони не є збіжними із вищезгаданими. Перша має риси зразків родинно-побутового масиву, а також фольклорні блоки соціально-побутової пісенності давнішого періоду (козацькі, жовнірські, стрілецькі пісні). Хоча в пісні йдеться про смерть повстанця Михайла Микитина (уродженець села, член проводу ОУН, з 1944 р. — очолював кущову сотню СБ ОУН, загинув у 1946 р. [4, с. 401]), ключовим персонажем є молода вдова, яка його оплакує й звертається до нього із запитаннями. Діалог подружжя закінчується проханням підпільника: «прощавайте, рідні діти, і ти, рідна нене, а ви, славні Ходовичі, не забудьте мене». Народна пам'ять береже образ свого звитязця, «бо Микитин був героєм — це не мож забути». Друга — варіант загальновідомої «Там під львівським замком», але респонденти переконують, що вона описує саме події, які сталися на хуторі Корчунок (можливо, йдеться про операцію, в ході якої було знайдено семеро підпільників, трьох із них — Бора (керівника Стрийського районного проводу ОУН), Беркута (референта СБ ОУН) та невідомого працівника СБ крайового проводу ОУН — убили [9, с. 311]). Таким чином, конкретні топоніми, імена, вплетені в полотно твору, сприяють тому, що пісня вважається місцевою, такою, що відображає певну локальну подію.

Щодо образної складової зафіксованих на Стрийщині пісень-хронік, то належить виділити три основні категорії: категорія героїчного, категорія зрадництва, категорія ворогів. Усі три — марковані традиційними уявленнями, представлені усталеними концептуальними формулами. При цьому, перша часто має конкретизовані акценти — імена (або псевда). Варто зазначити, що загалом у піснях-хроніках трапляються також імена зрадників, працівників НКВС. Зокрема, у зразку з Н. Рожанки, яку зафіксував Г. Дем'ян названо зрадника: «А той зрадник Дучко з воргом мандрує» [2, с. 119]. Нам вдалося записати такі поетичні новини на Івано-Франківщині («А там Єрьомін закричав: «вогонь, вогонь, стріляй в бандерів»», «А Чупін та й Синьків по горах блукають, та й молодих партизанів по лісах шукають», «Тоді кат Козулін до Гая підходить, молодого повстанця питає»⁶)

Образ підпільника наділений рисами, якими в свідомості українця мав би володіти борець за свободу: сміливість; патріотизм; вірність присязі; відданість ідеям національно-визвольного руху та Батьківщині; жертвовність; військова дисциплінованість («він двох убив, третього ранив і по-геройськи сам упав», «ми не здамося, краще смерть», «не здамося, кати, не треба кричати, нам за Україну не жаль умирати», «по-геройськи життя за волю віддали», «я не хочу лікуватись й нічого казати», «гранати кидали, свій гімн заспівали», «слава Україні» — всі три закричали»). Постаць повстанця ідеалізується: у піснях-хроніках про УПА оспівуються благородство, відвага та щирі наміри бійців. Народні герої втілюють у собі систему вартостей спільноти, своїми вчинками, своїм живим прикладом, а іноді й своєю смертю вони демонструють ті ідеально-знакові зразки поведінки, які стоять на найвищих щаблях культурних цінностей. Портрет повстанця твориться за допомогою відповідних поетичних засобів. Характерною прикметою пісень-хронік не лише зі Стрийщини, а й з інших регіонів є наділення образу підпільника найкращими якостями. Скажімо, у піснях із смт Перегінське чітко простежуються традиційні константи героїчного: «Там був, мов орел, перший «Байда»», «славним п'ятьом друзям повстанцям», «Вони відважно відбивались з катами дикої Москви», «Я за

⁶ Зап. Кравцова Г. 1 липня 2019 р. в смт Перегінське Івано-Франківської обл. від Кореня Р.

друзів своїх, українських борців, можу чесно і славно вмирати»⁷. У текстах трапляються поетичні деталі, що засвідчують зв'язок пісень-хронік із героїчним минулим: у пісні з с. Ланівка повстанця названо козаком («Козаченьком звався»), а із с. Слобідка — наявне сакраментальне звернення до командира сотні «рідний батьку», що також є узвичаєним ще в козацьку добу. Образ зрадника фігурує майже у всіх піснях-хроніках про підпілля на Стрийщині середини ХХ ст., які зафіксувала авторка. Характерно, що винуватця загибелі повстанців окрім негативно забарвленої номінації «зрадник» називають також «проклятий кат», що ставить його в один ряд із ворогом, засвідчує вкрай осудливе ставлення народу до ренегатства; «проклятий наймитюга», «червоний сатана», «прокляті яничари», «прокляті зрадники». Як видно, частим є епітет «проклятий», він підсилює негативні конотації та демонструє наслідок народного гніву — огуда та прокльони. О. Кузьменко слушно зауважує, що постійний епітет «прокляті/проклятий» відмий ще з пісень про татарські набіги, а у «стрілецьких, повстанських новотворах ця дуже поширена формула ліро-епіки демонструє тяглість та продукуючу здатність традиції прокльону та замовляння на смерть, яке вважається найбільш небезпечним за наслідками» [10, с. 1091]. Цікавим є порівняння зрадника підпільників з Юдою, який зрадив Ісуса: «Бо ви продали п'ять повстанців катом за тридцять срібняків».

Образ ворога у досліджуваних піснях-хроніках є співзвучним із представленим у повстанському фольклорі загалом. Найчастіше виражається лексемою «кат»: «кати криївку обступили», «кати червоної Москви», «кати дикої Москви». Вживається також «комуна» (як назва тих, хто є прихильником комунізму): «по комуні став стрілять», «комуна стала відступати». Викликає зацікавлення номінація ворожих сил «босотою», «барахлом» (так тоді в народі називали працівників НКВС): «Котрий нищив всю босоту, казав бити їх ловко», «А проклятий оцей зрадник босяків приводить», «А цей проклятий наймитюга прийшов під хату з барахлом». Знаково, що ворог має зневажливе, лайливе назвисько, яке означає «мотлох», «непотріб». На нього, як і на зрадника, спрямовані лиховісні передбачення-прокльони:

⁷ Зап. Кравцова Г. 1 липня 2019 р. в смт Перегінське Івано-Франківської обл. від Кореня Р.

*Тай поклали біле тіло, тай стали питати:
«Розкажи нам все, що знаєш, будем рятувати».
Я не хочу рятуватись і нічого казати,
Незабаром ви будете всі разом конати»⁸.*

У пісні з Перегінська узагальнене пророкування загибелі децю звужується: укрупнене поняття кари трансформується в обіцянку помсти: «Вас не мине повстанча кара, вас не мине повстанчий гнів». Зміна фокусу призводить до того, що «план вираження мотиву змінюється з символічно-сакральної сфери (як Божої кари) на раціональну дію, що узгоджує його з мотивом «відплати ворогам». Таким чином мотив «покари» втрачає свою магічну семантику, набуваючи суто реалістичного спрямування» [10, с. 1091].

Окрім пісень-хронік, що відображають події, які сталися на території Стрийщини з її мешканцями, в активному репертуарі носіїв місцевої фольклорної традиції перебувають поетичні новини про членів ОУН Василя Біласа та Дмитра Данилишина. У варіанті з с. Добряни дуже точно відтворено події 30-х рр. Зокрема, зображено не лише момент захоплення оунівців і так званий «наглий» суд, тобто суд, який здійснювався без попереднього слідства, а й події, що передували цьому. Так, у пісні згадується, як мешканці с. Розвадів прийняли їх за злочинців і з жорстокістю напали на них:

*Ой не мали вони сили, не мали кріпости,
Ще й свій нарід на них напав, обивав їм кості.
Вони били, катували тих молодих хлопців
Так, як били жиди Христа на горі Голгофті.*

*Ой, не бийте, наш народе, бо ми ваші браття,
Бо ми за вас життя даєм, хочем кров пролляти.
А як тії останні слова вже сказали,
То зараз їх поліції з собою забрали»⁹.*

Доречним тут буде згадати слова отця Киндія, що був свідком цих подій: «Обидва вони стояли побиті на горбку, з голів текла їм кров. Вони зблизилися до себе, а люди їх оточили. І сталося таке, чого я в житті ще не бачив: один одного взяв за руку. Тоді той вищий промовив: «Ми є членами української організації. Як ви так будете воювати, то України

⁸ Квичола С. 14 квітня 2011 р. в с. Ланівка Стрийського р-ну від Халахан Кароліни Станківни, 1934 р. н. (с. Волоosate Лиського повіту).

⁹ Зап. Кравцова Г. 17 липня 2010 р. в с. Добряни Стрийського р-ну від Загорянської Марії Миколаївни 1930 р. н.

ніколи не будете мати!». Я не є неспокійної вдачі, вмю панувати над собою. Але та хвилина, коли люди стояли з дрючками, а вони — на горбку, пригадала мені, що так мусіло бути тоді, як на Голгофі розпинали Христа. Люди похилили голови й не знали, що робити. А тим часом надійшла поліція і їх забрали» [11]. Прикметно, що у сюжеті твору відображено не лише факт побиття націоналістів, але й ставлення автора до цього. Як видно, і в пісні, і в спогаді наявне порівняння Біласа й Данилишина із Ісусом Христом, яке розкриває мотиви «люди б'ють оунівців, як жиди били Христа», «оунівці свідомо хочуть віддати свої життя». Цікаво, що образи двох людей (Біласа і Данилишина) наприкінці твору злилися в одну особу-героя: «А наш Білас-Данилишин любив Україну, за то йому висипали високу могилу».

Суд був відкритим і сколихнув усю Галичину. Як зазначав С. Липовецький, «підсудні трималися гідно. Дмитро Данилишин, який принципово мовчав під час усього слідства, коли йому надали останнє слово, промовив лише: «Я знаю, що мене жде. Я був і є на все приготований. Тільки шкодую, що не зможу далше працювати для нашої неньки України!» [11]. У багатьох піснях згадується саме цей момент. Так, у варіанті, який зафіксувала О. Харчишин на Звенигородщині, наявний діалог Д. Данилишина з прокурором:

— А ти, Данилишин, що собі бажаєш? —

Сам прокуратор його ся питає.

— А я у гробі хотів би-м знати,

Коли вас, ляхи, так будуть вішати [12, с. 242].

Як слушно зазначала сучасна дослідниця пісень-хронік О. Чікало, «публічне відстоювання своїх переконань, навіть попри смертельну загрозу, притаманне всьому героїчному епосові» [13, с. 140]. Очевидно, що пісні-хроніки про Біласа та Данилишина базуються на традиції героїчного зображення історичних подій.

Популярною у Стрийському районі є пісня-хроніка про Володимира Тимчія-Лопатинського. Науковці зауважують широку розповсюдженість пісень про Лопатинського у багатьох етнографічних регіонах. Зокрема вказують, що географія поширення охоплює Надсяння, Опілля, Західне Поділля, Бойківщину, Гуцульщину [14, с. 63]. Нам вдалося записати варіанти цього твору і в селах Стрийщини.

У піснях-хроніках про Лопатинського наявна низка мотивів, що відображають хід історичних епізодів: «Лопатинський повертається до Львова з-за кордону»; «Лопатинський потрапляє до рук чекістів»; «підпільники намагаються відбити напад ворогів»; «чекісти вбивають повстанців»; «Бандера вболіває за долю Лопатинського». Такі сюжетотворчі компоненти, стали одним із «яскравих прикладів переломлення реальних історичних подій крізь призму народної традиції» [14, с. 63]. Про непересічну роль В. Тимчія у національно-визвольній боротьбі свідчить пісня з Добрян, у якій підпільник зображається поряд із С. Бандерою як один із керівників повстанського руху:

Злітають круки на Україну,

Москви голодні вовки.

А їм на зустріч вилітають

Його й Бандерові полки¹⁰.

З цього приводу Г. Дем'ян зазначав, що В. Тимчій належав до когорта визначних лідерів ОУН, які з наполегливістю та виваженістю готували масову повстанську збройну боротьбу, докладали всіх зусиль, щоб мобілізувати населення до оборони рідного краю [15, с. 218].

Таким чином, пісні-хроніки періоду ОУН і УПА про підпільників мають чіткі виразники локальної специфіки. Унікальність творів про історичні колізії краю полягає у детальному описі подій, що розгорталися на теренах Стрийщини, відбувалися з її жителями. Подібними характеристиками володіють пісні-хроніки про депортації населення до Сибіру. Незважаючи на висвітлення у них випадків місцевого значення, вони включають сукупність поетикальних засобів, характерних для повстанських пісень. До таких належить, зокрема, мотив «більшовики окупували українські землі», що реалізується у творах через усталені формули: «сталася новина», «заплакала ціла Галичина», «розбіглися чекісти по всій Україні». У виселенській пісні «В сорок семім році сталася новина», яка побутує у с. Колодниця, разом із клішованими елементами подано розгорнуту розповідь про поневіряння, жахливі умови перевезення до місця призначення та важкої праці під час перебування на чужині жителів цього населеного пункту:

¹⁰ Зап. Кравцова Г. 17 липня 2010 р. в с. Добряни Стрийського р-ну від Загорянської Марії Миколаївни 1930 р. н.

А тії чекісти вони серця не мали,
Навіть до вагонів води не давали.
Три неділі везли так без перестанку,
Аж нас вигрузили у містечку Омску.

Вони нас заставляли баржі грузити
І по двісті дека хліба фасувати.
Ми баржі грузили, по болотах ходили,
Прокляті комарі очі виїдали¹¹.

Характерними для пісень цього циклу є мотиви «чекісти садять виселенців у вагони» й «виселенців везуть у поїзді, морять голодом та не дають води». Такі ж сюжетотворчі компоненти наявні й у виселенських піснях з інших місцевостей. Наприклад, дослідник повстанської пісенності Є. Луньо зафіксував на Яворівщині пісню «А у сорок семім році, двадцять першого лютого», у якій наявні аналогічні мотиви:

За сім тисяч кілометрів та із рідного Львова,
То везли нас три неділі у замкнених вагонах.
Всю дорогу раз на два дні випускали по воду,
А баланду раз на тиждень давали на вечерю

[7, с. 398].

Цікаво, що збігається навіть термін переїзду: «три неділі». Очевидно, що це не є випадковим збігом або точною вказівкою на часові рамки, а радше виразником традиційного «потроєння», що сприймається як символічний відповідник до «багато», «довго».

До загальнопоширених мотивів відносимо також мотиви «виселенці моляться Богові» й «виселенці дізнаються, що вже не повернуться в Україну». Водночас тексти наповнені конкретикою: «В понеділок рано у другій годині»; «Аж нас вигрузили у містечку Омску»; «Що ми ще мусили через Іртиш плисти»; «Привезли нас на Шиш» (Усть-Шиш — селище в Знаменському районі Омської області).

Висновки. Місцевим пісням-хронікам ХХ ст., що присвячені боротьбі українського народу за свободу, притаманні як типові, так і оригінально-інноваційні риси. Ідейно-тематичне наповнення таких творів, безперечно, новаторське, оскільки у них знайшов своє відображення героїчний змаг за державну незалежність, а також розкривається роль окремих лю-

дей у цій жертвній борні. Наукова новизна розвідки полягає в тому, що це перша праця, у якій досліджено співанки-хроніки Стрийщини про підпілля. У пропонованій статті розкриваються особливості зафіксованих уснословесних творів, вводяться в науковий обіг тексти про героїв терену. Їх зв'язок із загальноукраїнською традицією простежується на рівні мотивних структур, натомість рівень образно-персональний позначений чіткою локальною специфікою. Текстам притаманна певна схематичність, сталий набір мотивів, («зрадник приводить ворогів до повстанців»; «повстанці дають бій, намагаються врятуватися, викрикують націоналістичні гасла»; «енкаведисти вбивають повстанців / повстанці вчиняють самогубство»), який може розширюватися додатковими сюжетними одиницями — мотиви прощання (з родиною, Україною; з повстанцями) нанизуються спочатку або вкінці твору. Виселенські поетичні новини Стрийщини характеризуються хронікальністю та тяжінням до деталізованого опису подій, є цінним матеріалом з точки зору поданого фактажу, репрезентації подій крізь призму почуттів виселених.

1. Шанковський Л. Нарис історії Стрийщини. *Стрийщина: Іст.-мемуар. зб.* Нью-Йорк; Торонто; Париж-Сідней, 1990. Т. 1. С. 69—192.
2. Дем'ян Г. Повстанська Голгофа. Нариси про повстанців. *Хвилі Стрия.* Стрий, 1995. С. 115—143.
3. Колесса Ф. Українська народна пісня в найновішій фазі свого розвитку. *Фольклористичні праці.* Київ: Вища школа, 1970. С. 34—59.
4. Соловій Ф. *Повстанський мартиролог Стрийщини 1930—1950 років.* Стрий: Щедрик, 1999. 416 с.
5. Дем'ян Г. Двадцять п'ять повстанських пісень. *Україна в минулому.* Київ; Львів, 1992. Вип. 3. С. 10—42.
6. Магас Г. Концептуальні образи у повстанських піснях Стрийщини: традиційні смисли та інноваційні нашарування. *Література. Фольклор. Проблеми поетики: збірник наукових праць.* Київ, 2013. Вип. 38. С. 147—154.
7. Яворів Б. *Нескорені.* Стрий: Щедрик, 2005. 128 с.
8. *Похід до могили воїнів УПА.* URL: http://www.osvitportal.lviv.ua/novyny?id=119738_pohid_do_moguly_voiniv_upa.
9. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії НКВС-МВС, МДБ-КДБ. 1943—1959. Книга третя: 1948. *Літопис УПА. Нова серія.* Київ; Торонто: Літопис УПА, 2003. Т. 6. 2003. 513 с.
10. Кузьменко О. Концепт «Ворог» в інтерпретаційній парадигмі фольклору ХХ століття. *Народознавчі зошити.* Львів, 2017. № 5. С. 1086—1096.

¹¹ Зап. Кравцова Г. 12 вересня 2009 р. в с. Колодниця Стрийського р-ну від Мельник Ярослави Іванівни 1928 р. н., Король Наталії Михайлівни 1922 р. н., Сурмик Катерини Василівни 1931 р. н., Король Оксани Іванівни 1963 р. н.

11. Липовецький С. Заборонена Україна. Біласі Данилишин. URL: <http://sd.org.ua/news.php?id=17741>.
 12. Народна пісенність підльвівської Звенигородщини. Збір. та упоряд. О. Харчишин. Львів, 2005. 352 с.
 13. Чікало О. Українські пісні-хроніки: жанрово-тематичний аспект. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2010. 228 с.
 14. Чікало О. Своєрідність відображення національно-визвольної боротьби українського народу в піснях-хроніках періоду ОУН і УПА. *Мандрівець*. Львів, 2010 № 4. С. 61—65.
 15. Дем'ян Г. Українські повстанські пісні 1940—2000-х років (історико-фольклористичне дослідження). Львів: Галицька видавнича спілка; Київ: Українська видавнича спілка. 2003. 581 с.
- REFERENCES
- Shankovsky, L. (1990). Essay on the history of Stryi region. *Stryishchyna: East-memoir* (Vol. 1, pp. 69—192). Sat. New York; Toronto; Paris; Sydney [in Ukrainian].
- Demian, G. (1995). Povstanska Golgofa. Essays on insurgents. *Waves of Stryi* (pp. 115—143). Stryi [in Ukrainian].
- Kolessa, F. (1970). Ukrainian folk song in the newest phase of its development. *Folklore works* (pp. 34—59). Kyiv: High School [in Ukrainian].
- Solovyi, F. (1999). *Martyrologist's revolt of Stryishchyna in 1930—1950*. Stryi: Shchedryk [in Ukrainian].
- Demian, G. (1992). Twenty-five rebel songs. *Ukraine in the past* (Issue 3, pp. 10—42). Kyiv; Lviv [in Ukrainian].
- Magas, G. (2013). Conceptual images in insurgent songs of Stryi region: traditional meanings and innovative layering Literature. *Folklore. Problems of poetics: a collection of scientific works* (Issue 38, pp. 147—154). Kyiv [in Ukrainian].
- Yavoriv, B. (2005). *Neskornny*. Stryi: Shchedryk [in Ukrainian].
- Hike to the grave of UPA soldiers. Retrieved from: http://www.osvitportal.lviv.ua/novyny?id=119738_pohid_do_mogyly_voiniv_upa [in Ukrainian].
- The fight against the UPA and the nationalist underground: information documents of the SSS R (b) U, of the NKVD-MIA, MGB-KGB parties. 1943—1959. Book Three: 1948. (2003). *Chronicle of the UPA. New series* (Vol. 6). Kyiv; Toronto: Chronicle of the UPA [in Ukrainian].
- Kuzmenko, O., & Pavliuk, S. (Ed.). (2017). The conception «enemy» in the interpretative paradigm of the folklore of the XX century. *The Ethnology Notebooks*, 5, 1086—1096 [in Ukrainian].
- Lipovetsky, S. Forbidden Ukraine. Bilas and Danylyshyn. Retrieved from: <http://sd.org.ua/news.php?id=17741> [in Ukrainian].
- Kharchyshyn, O. (2005). *Folk song of the Zvenygorod region of Lviv*. Lviv [in Ukrainian].
- Chikalo, O. (2010). *Ukrainian songs-chronicles: genre-thematic aspect*. Lviv [in Ukrainian].
- Chikalo, O. (2010). The peculiarity of the reflection of the national liberation struggle of the Ukrainian people in the chronicles of the OUN and UPA. *Mandrivec*, 4, 61—65 [in Ukrainian].
- Demian, G. (2003). *Ukrainian Insurgent Songs of the 1940s—2000s (historical-folklore study)*. Lviv [in Ukrainian].